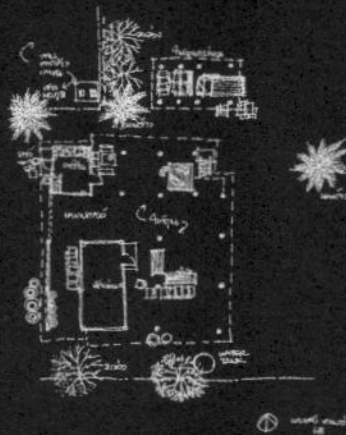

โลกทัศน์ลาวโซ่งในบริบทใหม่ : ที่ว่างที่แปรเปลี่ยน ประเพณีที่เลือนหาย

อาจารย์ ศรuti โพธิ์ไทร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์มุ่งเน้นทำความเข้าใจและค้นคว้าความสัมพันธ์ของการใช้ที่ว่างที่เกี่ยวข้องกับประเพณีของลาวโซ่ง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ว่างในภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีผลสืบเนื่องจากการปรับตัวในบริบทใหม่ โดยมีขอบเขตการศึกษาเฉพาะชุมชนลาวโซ่งหรือไททรงดำ ในเขตอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งปรากฏหลักฐานอ้างอิงว่าเป็นชุมชนของชาวลาวโซ่งที่ถูกกวาดต้อนและอพยพมาตั้งรกรากเป็นแหล่งแรกในประเทศไทย และเป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่ยาวนานมากที่สุด ด้วยการศึกษาภาคเอกสาร การสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์ในเชิงลึก ตลอดจนการวิเคราะห์ลักษณะแนวโน้มหรือความเป็นไปได้จากการปรับตัวในบริบทใหม่ โดยใช้ข้อมูลอ้างอิงบางส่วนจากชุมชนต้นกำเนิดในประเทศเวียดนาม

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการปลูกสร้างเรือน และประโยชน์ใช้สอยที่เพิ่มมากขึ้นของที่ว่างใต้ถุนเรือน ลานบ้าน เพื่อรองรับกิจกรรมในการดำรงชีวิต รวมถึงรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคมชนบทสมัยใหม่ที่มีความเจริญในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น ก็ยังผลให้ประเพณีและพิธีกรรมส่วนหนึ่งที่อาศัยที่ว่างดังกล่าวนั้น โดยเฉพาะประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ตักยี่น และประเพณีการเลือกคู่ครอง ได้ลดความสำคัญลงและเริ่มเลือนหายไป ผลการศึกษาเบื้องต้นดังกล่าว สามารถนำไปเป็นเครื่องมือในการค้นหารูปแบบการใช้ที่ว่างในลักษณะอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการปรับตัวของลาวโซ่งในบริบทใหม่ได้

คำสำคัญ : บริบทถิ่นฐาน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ว่าง ประเพณี ลาวโซ่ง

ลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี จุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลง

ลาวโซ่ง หรือ ไททรงดำ เป็นคำเรียกแทนกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทย ซึ่งมีต้นกำเนิดเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในดินแดนสิบสองจุไททางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม เป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นไม่น้อยไปกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในด้านการดำรงชีวิตร่วมกับชนชาตินั้น ได้สะท้อนไปสู่ลักษณะของโครงสร้างชุมชนที่เกาะกลุ่มใกล้ชิดกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาสูงและที่ราบเชิงเขา ตลอดจนการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในการดำรงชีวิตจากสภาพแวดล้อมดังกล่าวอย่างแน่นแฟ้น เมื่อชาวลาวโซ่งได้ย้ายการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนต้นกำเนิดของชาติพันธุ์ไทดำ ณ ประเทศเวียดนาม มาสู่บริบทใหม่ รูปแบบการดำรงชีวิตร่วมกับชนชาติได้ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอด ขณะที่อีกด้านหนึ่งที่มีได้ถูกกล่าวถึง คือ ความพยายามอย่างยืดยาวในการดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและแบบแผนประเพณี ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของตนในบริบทใหม่ ดังที่นักวิชาการได้ให้ข้อสังเกตว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ทำให้เรากล้วยคลั่งและทำให้รู้ว่าเราเป็นใคร และเป็นสิ่งที่คนยึดถือว่าเป็นลักษณะของตนเอง ของกลุ่มของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่น อัตลักษณ์จึงเป็นเครื่องมือของการแบ่งแยกและให้สถานภาพ (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2551) จึงอาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่แสดงการมีตัวตนของลาวโซ่งได้ดีที่สุดก็คือ แบบแผนประเพณีในการดำรงชีวิตที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพชนรุ่นแรกๆ ถูกกวาดต้อนหรืออพยพมายังพื้นที่ของจังหวัดเพชรบุรี อันเป็นบริบทที่แตกต่างจากชุมชนต้นกำเนิดในประเทศเวียดนามอย่างสิ้นเชิง และเป็นจุดเริ่มต้นของประเด็นความสนใจในหัวข้อการวิจัยนี้ ด้วยรูปแบบวิถีชีวิตของลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี ณ วันนี้ จึงกล่าวได้ว่าการปรับตัวและปรับเปลี่ยนมานับครั้งไม่ถ้วน ด้วยสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ได้ส่งผลกระทบอย่างชัดเจนต่อการดำรงรักษาแบบแผนประเพณีต่างๆ ของลาวโซ่ง ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา แบบแผนประเพณีดังกล่าวนั้น ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากคติความเชื่อและค่านิยมในกระแสวัฒนธรรมหลักของสังคมไทย ส่งผลกระทบไปสู่การใช้ที่ว่างของเรือน ที่ว่างระหว่างกลุ่มเรือน และที่ว่างสาธารณะในรูปแบบต่างๆ กัน ในขณะเดียวกันก็ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงพลวัตไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในชุมชนในลักษณะอื่นๆ อันเนื่องมาจากการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่าง และผลกระทบจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไปสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ด้วย

วัตถุประสงค์และขอบเขต

งานวิจัยนี้ มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ว่างในภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่นของลาวโซ่ง ที่มีผลสืบเนื่องมาจากการปรับตัวในบริบทใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับบริบทของชุมชนต้นกำเนิด ในประเทศเวียดนาม โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์ระหว่าง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ว่าง กับ ประเพณีลาวโซ่ง โดยจำกัดขอบเขตของการศึกษาเฉพาะชุมชนลาวโซ่งหรือไททรงดำ ในเขตอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนไทดำต้นกำเนิด ในเขตจังหวัดเขินลา และจังหวัดเตียนเบียน ประเทศเวียดนาม

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) โดยเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนลาวโซ่งหรือไททรงดำ บ้านวังใต้ ตำบลเขาย้อย และบ้านหนองจิก บ้านหนองปรัง และบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งปรากฏหลักฐานอ้างอิงว่าเป็นชุมชนชาวลาวโซ่งที่ถูกกวาดต้อนและอพยพมาตั้งรกรากเป็นแหล่งแรก

ในสยาม และเป็นกลุ่มที่มีอายุเก่าแก่ยาวนานมากที่สุด (วีระ อินพินทัง และคณะ, 2549) ทั้งนี้ วิธีการเก็บข้อมูล ใช้การศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) อาทิ ข้อมูลภาคเอกสารในลักษณะความเกี่ยวเนื่องแบบองค์รวม โดยเฉพาะเนื้อหาด้านการแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตและบริบทสภาพแวดล้อม แบบแผนผังหมู่บ้าน แผนที่ และภาพถ่าย (drawing, maps and photographs) การสำรวจสภาพจริงของพื้นที่ (visual survey) โดยเฉพาะการสำรวจภาคสนามทางกายภาพ (physical survey) ด้วยการบันทึกภาพร่าง (sketch) รวมถึงการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview) ในลักษณะไม่กำหนดโครงสร้าง (non-structure)

ส่วนวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ใช้การวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ประกอบกับการวิเคราะห์ความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตจากเหตุและปัจจัยต่างๆ ตลอดจนการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) ระหว่างชุมชนลาวโซ่ง หรือไททรงดำ จังหวัดเพชรบุรี กับชุมชนไทดำตันกำเนิด จังหวัดเขินลา และจังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม ซึ่งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ กับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาข้อมูลภาคเอกสารในลักษณะความเกี่ยวเนื่องแบบองค์รวมร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและสัมภาษณ์ เนื่องจากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตและบริบทบางส่วน ไม่สามารถค้นหาข้อมูลภาคเอกสารได้อย่างชัดเจน โดยได้อาศัยกรอบแนวคิดด้านการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ปรับตัวอยู่ตลอดเวลาจากสาเหตุหลายประการ ทั้งจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (diffusion) เช่น ความคิดและค่านิยมจากวัฒนธรรมอื่นที่มีอิทธิพลและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรืออาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี (ยศ, 2540 : 12-13) และแนวคิดด้านนิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) ที่ว่ามองว่า ความเชื่อ พิธีกรรม และแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศมนุษย์ โดยเฉพาะด้านการรักษาสมดุลระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ทั้งนี้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมจะเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม (ยศ, 2540 : 34; สุมิตร, 2545 : 103)

นิยามศัพท์

บริบทถิ่นฐานไทดำและลาวโซ่ง

บริบทถิ่นฐานไทดำและลาวโซ่งในที่นี้จะกล่าวถึงในที่นี้ หมายรวมทั้งบริบทที่เป็นรูปธรรมหรือบริบทที่ปรากฏในเชิงกายภาพและบริบทนามธรรมที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิตของชาวลาวโซ่ง โดยบริบทที่เป็นรูปธรรมหรือบริบทที่ปรากฏในเชิงกายภาพจะประกอบด้วย 1. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (natural environment) ได้แก่ สภาพทางภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ สภาพทางอุทกวิทยา รวมไปถึงพืชพรรณ และสิ่งมีชีวิต และ 2. สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง (built environment) ได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง ชุมชน และโครงข่ายสาธารณูปโภค - สาธารณูปการต่างๆ ส่วนบริบทที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ระบบการปกครอง ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ไปจนถึงวัฒนธรรมประเพณีของ กลุ่มชาติพันธุ์

บริบทถิ่นฐานไทดำในสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนาม

สภาพทางภูมิศาสตร์กับการตั้งถิ่นฐาน

ดินแดนสิบสองจุไทย ถือได้ว่าเป็นถิ่นกำเนิดหรือถิ่นฐานดั้งเดิมของชาติพันธุ์ไทดำ บรรพบุรุษของชาวลาวโซ่ง มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา (intermontane plateau) มีเทือกเขาสลับซับซ้อน เป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย ทำให้พื้นที่นี้อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกเป็นอย่างมาก มีแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำเป็นแม่น้ำ

สายหลัก โดยชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำแดงในบริเวณทุ่งเมืองแดง ซึ่งก็คือ จังหวัดเดียนเบียนในปัจจุบัน เป็นทุ่งใหญ่ที่สุด (ดูภาพที่ 2) ภูมิอากาศในพื้นที่บริเวณนี้มี 2 ฤดูหลัก คือฤดูหนาวที่อากาศจะหนาว ชื้น และฤดูร้อนที่มีอุณหภูมิสูงและฝนตกชุก (วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549)

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ การจัดระบบ และทิศทางในการตั้งถิ่นฐานของไทยดำเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุที่ภูมิลักษณะถิ่นฐาน (landform) มีสภาพเป็นทุ่งราบสลับทิวเขาซึ่งมักมีพื้นที่แคบและขนาดไม่ใหญ่นัก ชาวไทดำจึงเลือกตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบแอ่งกระทะใกล้ชายป่าและแหล่งน้ำ โดยส่วนพื้นที่ราบที่อุดมบริเวณริมฝั่งแม่น้ำไว้เป็นที่ดินทำกินคือผืนนา ส่วนบ้านเรือนกับพื้นที่ปลูกพืชไร่จะตั้งอยู่บนที่ลาดเชิงเขาถัดจากผืนนาขึ้นไป และวางตัวสูงต่ำเรียงไปตามความยาวของเชิงเขา การตั้งบ้านเรือนดังกล่าว นอกจากจะช่วยหลีกเลี่ยงจากภัยน้ำท่วมแล้ว ลักษณะภูมิประเทศยังเป็นเครื่องช่วยกำหนดอาณาเขตของแต่ละครัวเรือนได้อีกด้วย เนื่องจากพื้นที่ซึ่งเหมาะแก่การตั้งหมู่บ้านมีอยู่จำกัด หมู่บ้านไทดำจึงตั้งกระจายตัวกันไปเป็นหมู่บ้านเล็กๆ และผืนนามีลักษณะเป็นผืนเล็ก ยาวแคบ ทั้งนี้ความใหญ่เล็กของพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเป็นสิ่งที่กำหนดขนาดของบ้านเมือง (วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549)

สังคมและการปกครอง

ลักษณะสังคมและการปกครองของชาวลาวโซ่งนั้น ดั้งเดิมมีลักษณะการแบ่งชนชั้นในสังคมแบบ “รัฐเจ้าฟ้า” (principality) คือ แยกออกเป็นเมืองๆ เป็นอิสระต่อกันอย่างมาก เมืองที่เป็นศูนย์กลางหรือเมืองหลักจะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ แล้วแต่ยุคสมัย (ภักทิยา, 2544 : 13) ทั้งนี้พื้นที่แต่ละเมืองจะถูกแยกด้วยหุบเขา มีทั้งลำน้ำและแม่น้ำกัน เป็นสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติ ลักษณะทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมของพื้นที่เป็นเกณฑ์กำหนดว่าหมู่บ้านใดอยู่ภายใต้เมืองใด (ภักทิยา, 2544 : 227; วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549)

ภายหลังจากการเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบคอมมิวนิสต์และหลังการรวมชาติของเวียดนามเป็น “สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม” การแบ่งเขตการปกครองได้เปลี่ยนไป ถิ่นที่อยู่ของชาวลาวโซ่งแต่เดิมที่เรียกว่า เมือง ลดความสำคัญลง ส่วนใหญ่จะมีสถานะกลายกลายเป็นอำเภอในปัจจุบัน (ภักทิยา, 2544 : 193-194) การปกครองแบบศักดินาเดิมรวมทั้งการจัดสรรที่ดินโดยชนชั้นปกครองเปลี่ยนเป็นการเข้าไปดูแลโดยรัฐ ท้าวบ้านหรือผู้นำของหมู่บ้านมาจากการเลือกตั้งและที่ดินภายในหมู่บ้านตกเป็นของรัฐ (วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549)

สภาพเศรษฐกิจ อาชีพและการดำรงชีวิตของชาวไทดำหรือลาวโซ่งในประเทศเวียดนาม

สังคมเศรษฐกิจชาวลาวโซ่งตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นสังคมเศรษฐกิจแบบยังชีพ หรือสังคมเศรษฐกิจแบบพอเพียง เน้นทำการเกษตร และเก็บเกี่ยวผลไว้เพื่อกินและใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก โดยการเพาะปลูกที่สำคัญคือการทำนา ซึ่งแต่ก่อนเป็นนาข้าวเหนียว แต่ปัจจุบันจะนิยมทานข้าวเจ้า สำหรับการทำการเกษตรประเภทอื่น ได้แก่ การปลูกพืชไร่ เช่น มัน กากแฟ ขา ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจตามนโยบายรัฐ การเลี้ยงสัตว์จะเลี้ยงหมู ปลา ไก่ วัว หรือควาย และมีการปลูกผักต่างๆ รวมถึงไม้ผลไว้ด้วย นอกจากนี้ภูเขานี้ยังเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญ เป็นทั้งแหล่งน้ำไม่มาปลูกสร้างบ้านเรือน แหล่งอาหาร และยารักษาโรคอีกด้วย

การทำนาของชาวลาวโซ่งในเวียดนามนี้มีลักษณะเป็น “นาดำ” เป็นน่าน้ำขัง ซึ่งต้องอาศัยที่ราบลุ่มที่มีน้ำเพียงพอ ใช้ควายช่วยผ่อนแรงในการทำนา ชาวลาวโซ่งจึงต้องเลือกที่ราบหุบเขาที่มีธารน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าว ส่วนในการปลูกพืชไร่ชาวลาวโซ่งจะปลูกไว้ในพื้นที่ลาดเชิงเขาถัดจากนา อาจอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ในอดีตที่นาเป็นของส่วนรวม คือ เป็นของเมืองไม่มี

ใครเป็นเจ้าของ แต่ละคนจะได้รับส่วนแบ่งมาให้ทำกินตามขนาดครอบครัวของตน (วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549: ภัททิยา, 2544) การจำแนกชนชั้นทางสังคมทำให้โอกาสในการเข้าใช้ประโยชน์ที่นาของคนในชุมชนไม่เหมือนกัน การแบ่งชนชั้นปกครองกับสามัญชนยังส่งผลต่อการแยกพื้นที่ป่าแควหรือป่าช้า ทั้งนี้ชนชั้นปกครองจะประกอบพิธีศพใกล้ภูเขา เรียกว่า “ดงเชียงแก้ว” ขณะที่สามัญชนจะประกอบพิธีศพ ณ ป่าแควใกล้กับนาข้าวในหมู่บ้าน (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547 อ้างถึงใน วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549 : 134) ทั้งนี้ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวียดนามเป็นระบบคอมมิวนิสต์ รัฐมีนโยบายให้ทำนาปีละ 2 ครั้ง ที่ดินจะถือเป็นของประเทศ รัฐบาลแบ่งให้ประชาชนเป็นเจ้าของไว้ทำกินเท่านั้น ประชาชนไม่มีสิทธิ์ขายที่ดิน ขายได้แต่เฉพาะสิทธิ์ในการทำกินได้ (วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549: ภัททิยา, 2544)

บริบทถิ่นฐานลาวโซ่ง อำเภอย้าย จังหวัดเพชรบุรี ประเทศไทย

สภาพทางภูมิศาสตร์กับการตั้งถิ่นฐาน

จังหวัดเพชรบุรี ถือได้ว่าเป็นถิ่นฐานแรกของชาวลาวโซ่งหลังถูกอพยพกวาดต้อนมายังประเทศไทยก็ได้ โดยพื้นที่อำเภอย้ายอยู่ในบริเวณตำบลห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปรัง ตำบลทับคาง ตำบลเขาย้อย และตำบลหนองชุมพล เป็นพื้นที่ที่มีชาวลาวโซ่งอยู่มากที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี มีตำบลหนองปรังเป็นต้นกำเนิดและเป็นศูนย์กลางการกระจายตัวของวัฒนธรรมลาวโซ่งในประเทศไทย (ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ, 2548: ประยูทธ, 2552: วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549)

เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางภูมิประเทศของพื้นที่ จังหวัดเพชรบุรีจัดอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำภาคกลาง ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นลูกคลื่นลอนลาด ลูกคลื่นลอนชัน จนถึงเทือกเขาสูงชันสามารถแบ่งสภาพภูมิประเทศได้เป็น 3 ลักษณะ คือ เขตภูเขาสูงและที่ราบสูง เขตที่ราบลุ่มแม่น้ำและลานตะพัก และเขตที่ราบชายฝั่งทะเล โดยพื้นที่อำเภอย้ายอยู่ในส่วนตอนกลางของลุ่มน้ำ ภูมิประเทศมีลักษณะราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบจัดอยู่ในเขตพื้นที่ลาดเชิงเขา (foot hill slope) ตามแนวเทือกเขาตะนาวศรี และเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำและลานตะพัก (plain and terrace zone) ซึ่งมีการทับถมของตะกอนลำน้ำพัดพามา เป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงมีความลาดชันน้อย จึงมีน้ำขังในฤดูฝนนาน 3 - 6 เดือน เหมาะสำหรับปลูกข้าวได้ดีในฤดูฝน ส่วนในฤดูแล้ง ถ้ามีการชลประทานดี ก็สามารถทำการปลูกข้าวได้ แหล่งน้ำที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวลุ่มน้ำเพชรบุรี ได้แก่ แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำบางกลอย แม่น้ำบางตะบูน ห้วยผาก ห้วยแม่ประจันต์ ห้วยแม่ประโคน สภาพอากาศของอำเภอย้ายค่อนข้างร้อน แต่ไม่ร้อนชื้นและไม่หนาวจัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นใช้สำหรับทำเกษตรกรรม ทั้งพืชไร่ ไม้ผล และนาข้าว ซึ่งพบเห็นได้มากที่สุดในพื้นที่ (ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ, 2548: ศรัณย์ สมันตรัฐ และคณะ, 2550 : 2-6 - 2-11)

ในประเทศไทย ชาวลาวโซ่งมักเลือกถิ่นฐานในพื้นที่ราบ มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ซึ่งอำนวยความสะดวกต่อการทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาได้ ในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ไม่ได้ยึดถือลำนํ้าสายหลัก แต่จะยึดห้วยน้ำหรือลำธารที่เป็นแขนงของแม่น้ำสายหลัก (ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ, 2548: วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549: อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2551) ดังข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่หมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง ในตำบลหนองปรัง คือ บ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) บ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) และบ้านหนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) พบว่ายึดการตั้งถิ่นฐานใกล้หนอง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวโซ่งเป็นแบบกระจุกตัวเกาะกลุ่มกันอยู่บนที่ดอน ล้อมรอบด้วยพื้นที่นาไร่ มีขอบเขตเส้นแบ่งระหว่างกลุ่มบ้านเรือนกับพื้นที่เกษตรชัดเจน สามารถมองผ่านทุ่งนาไปเห็นภูเขาได้จากหมู่บ้าน คล้ายถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษซึ่งเป็นภูเขาสลับซับซ้อน (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2551)

โดยหมู่บ้านลาวโซ่งเกิดจากการเกาะตัวกันตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน ไม่ใช่หมู่บ้านตามการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่น บางแห่งเป็นชุมชนเล็กๆ ที่ประกอบด้วยบ้านเรือนเพียง 20-30 หลังคาเรือน หรือบางแห่งซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ หรือเป็นถิ่นฐานแรกๆ มีการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ บางครั้งแหล่งเดียวกันอาจมีมากกว่า 500 หลังคาเรือน (วีระ อินพันทัง และคณะ, 2549) เช่น บ้านหนองจิก บ้านหนองปรัง และบ้านหนองแซ่ ในตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งจริงๆ แล้วแต่เดิมมีอาณาเขตกว้างขวางเชื่อมโยงต่อเนื่อง 2 ผังถนนเพชรเกษม แต่ในปัจจุบันภายหลังถนนเพชรเกษมตัดผ่าน จึงทำให้ชุมชนถูกแบ่งแยกเป็น 2 ส่วน ยากแก่การไปมาหาสู่ ชุมชนที่อยู่ริมฝั่งตะวันตกของถนนกลายเป็นชุมชนขนาดเล็ก ชาวลาวโซ่งมักอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชน โดยในแต่ละหมู่บ้านมักมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติแน่นแฟ้น ทำให้สามารถปลูกสร้างบ้านเรือนเรียงรายใกล้กันเป็นหมู่ใหญ่ได้ โดยใช้ความรู้จักมักคุ้นกันทางเครือญาติและการเกาะกลุ่มทางกายภาพของชุมชนเป็นเกราะกำบังภัยอันตรายจากภายนอก (วีระ อินพันทัง และคณะ, 2549) จึงทำให้แทบไม่จำเป็นต้องมีรั้วสูงกันอาณาเขตของแต่ละเรือนเหมือนชุมชนอื่นๆ มีเพียงรั้วไม้ไผ่สาน หรือรั้วไม้ขัดแตะเตี้ยกว่าหัวเข่าที่ใช้บ่งบอกขอบเขตบริเวณบ้านหรือกันวัวควายเท่านั้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเมื่อความเจริญจากภายนอกเริ่มเข้ามาสู่ชุมชน การมีโครงข่ายถนนคอนกรีตตัดผ่านชุมชนทำให้มีบุคคลภายนอกเข้ามาเยือนมากยิ่งขึ้น บ้านเรือนอยู่ใกล้ถนนหลักของหมู่บ้าน เริ่มมีการสร้างรั้วคอนกรีตสูงเพื่อป้องกันอันตรายจากภายนอก (ดูภาพที่ 1 และภาพที่ 3)

พื้นที่สาธารณะที่สำคัญของหมู่บ้านนั้นจะประกอบไปด้วยแหล่งน้ำ พื้นที่ป่าไผ่หรือป่าช้าส่วนใหญ่มักอยู่ท้ายบ้าน และศาลปู่ตาส่วนใหญ่มักอยู่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับประกอบพิธีกรรมของชุมชน (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2551) ทั้งนี้ ในปัจจุบันชาวลาวโซ่งนับถือทั้งศาสนาพุทธและนับถือผี ดังนั้นวัดจึงกลายเป็นพื้นที่สาธารณะสำคัญที่ใช้ทำกิจกรรมร่วมกันของคนในหมู่บ้านอีกพื้นที่หนึ่ง

สภาพเศรษฐกิจ อาชีพ และการดำรงชีวิตของชาวลาวโซ่งในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

สังคมชาวลาวโซ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ยังชีพด้วยการทำนาเป็นหลัก รองลงมา คือ การประกอบอาชีพ ปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด วัว และควาย สัตว์เลี้ยงที่สำคัญ คือ หมู เพราะต้องใช้ในพิธีกรรม แต่ปัจจุบันนิยมซื้อหมูที่ฆ่าแล้วจากในตลาดมาใช้มากกว่า (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2551) ดั้งเดิมชาวลาวโซ่งบริโภคข้าวเหนียว แต่ในปัจจุบันหลายคนหันมาบริโภคข้าวเจ้า ข้าวเหนียวจึงถูกปลูกเพื่อใช้ในพิธีกรรมเท่านั้น การทำนาแต่เดิมเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก จึงทำน่าน้ำฝน หรือ นาปี ที่ทำครั้งเดียวในช่วงฤดูฝน โดยจากคำบอกเล่าของ อาจารย์ถนอม คงยิ้มละมัย และคุณป้าหยด จอกถม (สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2554) ทำให้ทราบว่าตามคำสั่งสอนของปู่ย่าตายายการเลือกพื้นที่ทำนาจะต้องเลือกบริเวณที่ระดับความสูงต่ำกว่าห้วย แต่อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่สภาพภูมิประเทศของจังหวัดเพชรบุรีเป็นพื้นที่ค่อนข้างราบ บางครั้งผืนนาต้องอยู่ในระดับเดียวกับหนอง ในอดีตปีใดที่น้ำฝนน้อยไม่เพียงพอต่อการทำนา จำต้องอาศัยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยทดน้ำเข้ามา เช่น โพง และระหัดวิดน้ำ ทั้งนี้จากนโยบายของรัฐที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเน้นการส่งออกผลผลิตผลการเกษตร จึงทำให้ชาวลาวโซ่ง ต้องเพิ่มการปลูกข้าวแบบนาปรัง 2-3 ครั้งต่อปี ดังนั้นการใช้เพียงน้ำฝนและน้ำจากหนองของหมู่บ้านจึงไม่เพียงพอ ระบบทดน้ำดั้งเดิมจึงถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างคลองชลประทานของรัฐและเครื่องสูบน้ำ การไถนาที่เดิมเคยใช้ควายก็เปลี่ยนเป็นใช้รถไถ เราจึงไม่ค่อยได้พบเห็นการเลี้ยงควายไว้ไถดินบ้านเหมือนแต่ก่อน ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์คุณสนั่น โพโค (สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2554) ทำให้ทราบว่าปัจจุบันการทำนาเริ่มไม่ค่อยได้ผลดี เมื่อเทียบกับ 5 ปีก่อน บางคนจึงเริ่มเปลี่ยนไปทำสวนมะพร้าวแทน

อัตลักษณ์ของลาวโซ่งหรือไททรงดำ

การปรับตัวของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย นับแต่มีการยกเลิกระบบไพร่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เปิดโอกาสให้ชาวลาวโซ่งได้ครอบครองที่ดินทำกิน และสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามอัตภาพ (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2551) การโยกย้ายถิ่นฐานไปยังส่วนอื่นๆ ของประเทศเพื่อโอกาสและความอยู่รอดในการดำรงชีพ ทำให้ชุมชนลาวโซ่งได้แผ่ขยายและก่อร่างสร้างตัวขึ้นในเขตลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยอีกมากมายหลายชุมชน ในขณะที่ชุมชนลาวโซ่งในเขตอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดแหล่งแรกของการก่อตั้งชุมชนลาวโซ่งในประเทศไทย ก็พบว่ามีการพัฒนาการของการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่เห็นได้ชัดเจนคือ การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 หรือถนนเพชรเกษมในปี พ.ศ. 2493 มีส่วนสำคัญให้ชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งในอดีตเป็นชุมชนที่ค่อนข้างปิดตัวและใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบ ได้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ นโยบายการกระจายอำนาจการปกครองมายังส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ตามทบบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2542 ยังทำให้เกิดสาธารณูปการประเภทสถานที่ราชการและหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นกระจายไปยังชุมชนต่างๆ พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนที่สาธารณะในชุมชนเพื่อปลูกสร้างอาคารเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมตามนโยบายรัฐ ตลอดจนนำพากิจกรรมทางการเมืองการปกครองใหม่ๆ เข้ามาในชีวิตประจำวันของชุมชนลาวโซ่งเป็นลำดับ จากการสัมภาษณ์คุณสนั่น โพโค (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2554) ทำให้ทราบว่า การใช้ที่ดินในบริเวณต่างๆ ภายในเขตตำบลหนองปรังเริ่มปรากฏให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในระหว่างปี พ.ศ. 2538 – 2540 โดยเฉพาะในละแวกหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ที่ดินหลายผืนได้กลายสภาพจากทุ่งนาร้างไปเป็นสถานที่ปลูกสร้างอาคารราชการต่างๆ ได้แก่ สำนักงานปฏิรูปที่ดิน สถานีอนามัย และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ที่ยังคงอยู่และสังเกตเห็นได้ชัดเจนของลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี คือ ภาษา และการแต่งกาย ซึ่งเป็นการแสดงความเป็นตัวตนกับกลุ่มคนภายนอกต่างถิ่นที่เข้ามาภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี อัตลักษณ์ในด้านหนึ่งก็คือประเพณีเกี่ยวกับชีวิต แม้ว่ายังคงคติความเชื่อตามแบบแผนเดิมเอาไว้ครบถ้วน แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมบางส่วนให้กระชับและสอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ ส่วนประเพณีและพิธีกรรมที่เคยยึดถือตามแบบแผนดั้งเดิม เช่น การเสนเมือง การเสนบ้าน ได้ลดบทบาทความสำคัญลงเหลือเพียงประเพณีและพิธีกรรมที่กระทำกันส่วนบุคคลภายในครอบครัวของตนเท่านั้น ซึ่งจะได้กล่าวในส่วนต่อไป

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนคืออะไร

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” เป็นผลของความสัมพันธ์หรือการกระทำกันอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรมหรือองค์ประกอบทางสังคมต่างๆ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยสะท้อนถึงการพัฒนาของสังคมหรือชุมชนนั้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในสังคมหรือชุมชนนั้น (ศรีนัย สมันตรัฐ และคณะ, 2550 : 2 – 4) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร, 2549 : 18) ปัจจัยที่มีผลทำให้ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากทั้งน้ำมือมนุษย์และธรรมชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากร เทคโนโลยี ความรู้ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร, 2549)

ทั้งนี้ จากคำอธิบายของ ศรัศักร วัลลิโภดม (2544 อ้างถึงใน อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2553 : 019) เกี่ยวกับวัฒนธรรมใน “พัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมไทย” ที่ว่าคนในท้องถิ่นแต่เดิมปรับตัวตามสภาพแวดล้อมท้องถิ่นที่ต่างกัน

ทำให้เกิดรูปแบบของการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่ต่างกันอย่างออกไป ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่มักใช้คำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” แต่ ศรัศักร วัลลิโภดม เห็นควรใช้คำว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” เพราะสังคมไทยแต่ดั้งเดิมมิได้มีชีวิตอยู่กับชุมชนหนึ่งโดดๆ

ดังนั้น จากคำที่กล่าวมา ในการวิจัยนี้ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนลาวโซ่ง จึงน่าจะมีความหมายที่สอดคล้องกับ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต และคนในท้องถิ่นมีการดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร, 2549 : 33) โดยจากความหมายของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนดังกล่าว ทำให้สามารถอธิบายถึงลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนไทดำในแคว้นสิบสองจุไทยของเวียดนาม และชุมชนลาวโซ่งในตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทดำ ประเทศเวียดนาม

จากการสำรวจภาคสนามในเขตพื้นที่บ้านหม่อง และบ้านกู ตำบลฮัลลัก อำเภอมายเซิน จังหวัดเซินลา ประกอบกับการสัมภาษณ์นางแอ และนายหัก (สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2553) ชาวไทดำในท้องถิ่นบ้านหม่อง จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม พบว่า โดยปกติชาวไทดำที่อยู่ในหมู่บ้านละแวกใดก็จะอยู่ติดที่ และส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสครอบครองที่ดินในเขตเมืองหรือที่ดินติดถนน หากมีได้จะต้องเป็นข้าราชการ ซึ่งรัฐจะมอบที่ดินสำหรับการปลูกสร้างบ้าน ชาวไทดำที่มีโอกาสปลูกสร้างบ้านในเขตเมืองหรือเป็นครอบครัวข้าราชการ ก็จะนิยมปลูกเป็นสไตล์ฝรั่งเศส เน้นสีเหลืองส้ม ไม่นิยมปลูกเรือนเครื่องไม้อย่างที่พบเห็นตามหมู่บ้านในหุบเขา นอกจากนี้ ที่ว่างสาธารณะที่พบเห็นได้เป็นส่วนใหญ่ คือ ลานกว้างบนผืนนาในบริเวณใกล้กับศาลาประชาคมของหมู่บ้าน รายล้อมด้วยที่ลาดชันซึ่งมีเรือนไทดำปลูกวางเรียงรายลดหลั่นกัน ประเพณีและงานมงคลของหมู่บ้านโดยเฉพาะพิธีแต่งงาน พบว่ามีการใช้งานพื้นที่บนผืนนาดังกล่าวเพื่อเลี้ยงแขกหรือที่มารวมงาน ดังจะเห็นได้จากพิธีแต่งงานของบ้านนางเฮีย ในเขตพื้นที่บ้านหม่อง จังหวัดเซินลา ซึ่งมีพิธีแต่งงานที่จัดบนตัวเรือนเป็นหลักตามประเพณีแต่เดิมมา บริเวณชานบ้านซึ่งยกสูงจากใต้ถุนยังเป็นที่ประกอบอาหารและต้อนรับคนในหมู่บ้าน และบริเวณศาลาประชาคม และผืนนาเบื้องล่างก็ได้ใช้สำหรับรองรับการจัดเลี้ยงเพิ่มเติมจากพื้นที่ตัวเรือนด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่ว่างใต้ถุนเรือนกลับไม่ได้ใช้สอยเพื่อรองรับกิจกรรมดังที่กล่าวมา แต่ใช้เพื่อจัดเก็บสิ่งของและอุปกรณ์ในการดำรงชีพหรือเลี้ยงสัตว์ (ในที่นี้คือ ไก่ และหมู) เท่านั้น และไม่ปรากฏว่ามีที่ว่างสาธารณะในลักษณะอื่นๆ แต่อย่างใด

ข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสำรวจภาคสนามในเขตพื้นที่บ้านกู ตำบลฮัลลัก อำเภอมายเซิน จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม พบว่า ศาลาประชาคมได้ถูกวางตำแหน่งไว้ระหว่างสองหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันและมีการใช้งานร่วมกันด้วยเหตุผลทางด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏในวัฒนธรรมของไทดำ ซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านแยกจากกันอย่างชัดเจน เว้นแต่เรือนผีหรือป่าเฒ่าของหมู่บ้านเท่านั้นที่ใช้ร่วมกันเป็นพื้นที่สาธารณะ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี

จากการสังเกตการณ์และสำรวจภาคสนามในเขต อบต. หนองปรัง อำเภอเขาย้อย พบว่าชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับบริเวณปากทางเข้าจากถนนเพชรเกษม ได้เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมไปมาก อันเนื่องมาจากเป็นเส้นทางสัญจรหลักเข้าสู่พื้นที่ชุมชน แต่ก็ยังคงมีพื้นที่บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ซึ่งอยู่ห่างจากแนวถนนเพชรเกษมประมาณ 2 - 3 กิโลเมตร ยังคงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่งที่รายล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้มากที่สุด อย่างไรก็ดี บ้านเรือน

หลายหลังที่เริ่มชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา ได้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาและฝาผนังไปบ้างแล้ว และบางส่วนที่มีจำนวนสมาชิกในบ้านเพิ่มมากขึ้น ก็ได้เริ่มปลูกสร้างเรือนขยายหรือเรือนหลังใหม่เพิ่มเติมเป็นเรือนครึ่งปูนครึ่งไม้ หรือผนังก่ออิฐฉาบปูน และใช้วัสดุก่อสร้างอาคารตามแบบอย่างสมัยใหม่ เป็นที่น่าสนใจว่าบางบ้านที่ครอบครัวเริ่มมีฐานะดีขึ้น ได้เริ่มปรับเปลี่ยนสภาพของรั้วโปร่งแบบเดิมเป็นรั้วสูงหรือรั้วทึบไปมากแล้ว บางบ้านทำประตูรั้วมิดชิดแน่นหนา นอกจากนี้ยังพบว่ามีรูปแบบรั้วต้นมะขามที่ทาง อบต. ได้จัดทำขึ้นสำหรับบ้านที่อยู่ติดกับแนวขอบถนนคอนกรีต เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสวยงาม แตกต่างจากรั้วไม้รวกแบบดั้งเดิมที่ทำกันเองอย่างเรียบง่ายซึ่งค่อยๆ ลดน้อยลงไป สาเหตุหนึ่งเนื่องจากแหล่งไม้รวกและไม้ไผ่ในการทำรั้วซึ่งแต่เดิมหาได้บนภูเขาใกล้กับละแวกบ้าน ได้ถูกทางราชการประกาศห้ามมิให้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเสรีเช่นแต่ก่อน (สนั่น โพไค, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2554)

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและที่ว่างสาธารณะของลาวโซ่ง

จากการสำรวจภาคสนามของผู้เขียนในเขต อบต. ทนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ยังพบว่านอกจากบริเวณวัดที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ในบางหมู่บ้านยังมีลานส่วนกลางของบ้านซึ่งใช้เป็นที่พบปะ ทำกิจกรรม หรือเป็นสถานที่นัดพบเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร ดังเช่น ที่บ้านหนองแซ่ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ได้ใช้ศาลาขนาดเล็กบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านเป็นตลาดนัดพืชผักสวนครัว โดยมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งนำพืชผักสวนครัวที่ตนปลูกมาขายให้แก่รถรับส่งในบริเวณทางเข้าของหมู่บ้านในช่วงเย็น ในขณะที่บ้านหนองจิก หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนขึ้นในบริเวณลานส่วนกลางของหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแปลงที่นาของหมู่บ้านด้านทิศตะวันตก บางส่วนได้ปรับเป็นพื้นคอนกรีตเพื่อรองรับกิจกรรมสาธารณะของชุมชน และส่วนหนึ่งยังแบ่งอาณาเขตลานโล่งด้านทิศตะวันตกเป็นป่าแหวสำหรับทำพิธีศพในบางโอกาสด้วย เช่นเดียวกันกับบ้านหนองปรัง หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าแหวเดิมซึ่งตั้งอยู่นอกเขตกลุ่มเรือน มาเป็นสถานที่ตั้งสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสถานีอนามัยประจำตำบล ซึ่งใช้ประโยชน์ลานโล่งบริเวณด้านหน้าของอาคารสำนักงานเป็นสนามกีฬาและลานออกกำลังกาย ซึ่งรายรอบไปด้วยอาคารสนับสนุน ได้แก่ โรงเรียนต่างๆ และห้องน้ำสาธารณะ ในขณะที่ด้านหลังของอาคารสำนักงานดังกล่าว ยังคงจัดสรรพื้นที่โล่งส่วนหนึ่งเพื่อใช้ประกอบพิธีศพเช่นเดิม โดยมีพื้นที่ทุ่งนากว้างใหญ่และแนวเขตหมู่บ้านเป็นฉากหลัง

โลกทัศน์ลาวโซ่งในบริบทใหม่ : ที่ว่างที่แปรเปลี่ยน ประเพณีที่เลือนหาย

ความพยายามของมนุษย์ที่จะสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งตนเชื่อว่าเป็นผู้บันดาลประโยชน์หรืออันตรายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าพิธีกรรมซึ่งแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่น เมื่อพิธีกรรมได้รับการถ่ายทอดและปฏิบัติอย่างสืบเนื่องสม่ำเสมอจะก่อให้เกิดแบบแผนร่วมกันของสังคมที่เรียกว่า ประเพณี ในสังคมของชาวลาวโซ่งนั้นความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อเรื่องขวัญ เป็นความเชื่อสำคัญที่มีผลต่อการดำรงชีวิต (สมคิด จิระทัศนกุล, 2456 : 8 อ้างถึงใน ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ, 2548) และก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ เนื่องจากชาวลาวโซ่งหันมานับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับการเชื่อดังกล่าวก่อน ประกอบกับปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อม สภาพสังคมการปกครอง เทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป ฯลฯ ทำให้ประเพณีถูกปรับเปลี่ยน บางประเพณีได้ลบลบหายไปและความสำคัญลง บางประเพณีสูญหายไป (ดูภาพที่ 10)

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์หรือมุมมองต่อโลกอย่างองค์รวม สามารถนำมาอธิบายความถึงการปรับตัวในบริบทใหม่ของชาวลาวโซ่งได้เป็นอย่างดี กาญจนา นาคสกุล (<http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=223>)

เข้าถึงเมื่อวันที่ 9 ส.ค. 54) ได้กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง การมองเห็นโลก การรู้จักโลก ทศณะ หรือความคิดของผู้ใดผู้หนึ่งเกี่ยวกับโลกและสังคมของประชากรโลกเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้วหรือที่อาจจะเกิดขึ้นในโลก ในที่นี้โลกทัศน์ลาวโซ่งในบริบทใหม่อาจมีได้กว้างไกลในระดับสังคมโลก หากแต่ได้ถูกหล่อหลอมควบคุมไปกับการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนหรือท้องถิ่นของตน จากความเชื่อ ศาสนา ค่านิยมในสังคม และรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคมชนบทสมัยใหม่ ตลอดจนปัจจัยภายนอกดังที่กล่าวไว้ข้างต้นอย่างบูรณาการ โดยค่อยๆ ปรับเปลี่ยน ยอมรับ และกลายกลืนไปในวิถีชีวิตเดิม ขณะเดียวกันก็ได้ส่งผลสู่การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการใช้ที่ว่าง ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนไปด้วย ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

ที่ว่างกับประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ดีกินดี

ชาวลาวโซ่งในอดีต มีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีของบ้านเมือง เพื่อให้มีความร่มเย็น อุดมสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยและภัยพิบัติ อย่างเช่น พิธีเสนเมือง และพิธีเสนบ้าน ในขณะเดียวกันบางประเพณีก็มีความเกี่ยวข้องกับการอยู่ดีกินดีในการทำอาชีพเกษตรกรรมโดยตรง อย่างเช่น พิธีนากก (ซึ่งคล้ายกับการทำนาแขกของชาวลาวหรือพิธีแรกนาขวัญของชาวไทย) พิธีเสนผืนน้ำ พิธีเลี้ยงผืนนา และพิธีเรียกขวัญข้าวขึ้นยั้ง อีกด้วย (ตันข้าว ปาณินท์ และคณะ, 2548; ภัททิยา, 2544; วีระ อินพันทั้ง และคณะ, 2549; สุมิตร, 2545) จากการค้นคว้าของผู้เขียนพบว่า พิธีกรรมต่างๆ ได้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางการปกครองและบริบททางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไป ดังที่กล่าวในตอนต้นว่า พิธีเสนเมืองของชาวไทดำ ประเทศเวียดนาม ได้ยกเลิกไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เนื่องจากขัดต่อแนวคิดสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ ขณะที่พิธีเสนบ้านหรือหมู่บ้านที่ลี้ภัยไปในเวลาเดียวกันกับพิธีเสนเมือง ยังคงปรากฏให้เห็นในชุมชนชาวลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี อยู่บ้างในปัจจุบัน โดยมักทำในพื้นที่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน แต่ด้วยกิจกรรมสาธารณะของหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น ก็ทำให้เกิดวัฒนธรรมการใช้งานที่ว่างสาธารณะในลักษณะใหม่ๆ เพิ่มขึ้นจากพื้นที่ศูนย์กลางเดิมด้วย สังคมลาวโซ่งสมัยใหม่ได้เกิดพื้นที่สาธารณะทางการปกครองและวัฒนธรรมขึ้นมากกว่า 1 แห่งขึ้นไป อาทิ สำนักงาน อบต. วัดประจำหมู่บ้านและตำบล ศูนย์วัฒนธรรมชุมชน หรือแม้แต่โรงเรียน เป็นต้น

ภัททิยา ยิมเรวัต (2544) ได้ให้ข้อสังเกตว่า พิธีกรรมอันสืบเนื่องจากประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ดีกินดีและการเพาะปลูกต่างๆ เช่น พิธีนากก (พิธีแรกนาขวัญ) และพิธีเกี่ยวกับการเพาะปลูก ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ระยะของการทำนา ได้หมดไปจากในดินแดนสิบสองจุไทยแล้ว และเริ่มมีการทวนหรือฟื้นกลับคืนมา แต่ยังไม่เป็นรูปธรรมชัดเจนนัก ผู้เขียนยังพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ชุมชนลาวโซ่งหรือไทดำ จังหวัดเพชรบุรีนี้ เริ่มมีการทำเกษตรลดน้อยลงมาก และผลผลิตที่ได้จากจากการทำนาก็นำไปขายหรือส่งโรงสีแทบจะทั้งหมด (ตันข้าว ปาณินท์ และคณะ, 2548; นางทอด ชมยัม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2554) พิธีอื่นๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมในชุมชนต้นกำเนิดของชาวลาวโซ่ง ซึ่งเคยกระทำกันทั้งในบริเวณแปลงนาและภายในเรือนอันได้แก่ พิธีเสนผืนน้ำเพื่อให้หน้าท่าอุดมสมบูรณ์ พิธีเลี้ยงผืนนาเพื่อให้คุ้มครองที่นาและให้ได้ผลผลิตที่ดี และพิธีเรียกขวัญข้าวขึ้นยั้ง เพื่อเรียกขวัญข้าวแม่โพสพจากที่นาให้มาสถิตอยู่ที่กะล่อ้มข้าวในบ้าน ฯลฯ บางประเพณีมีแนวโน้มจะค่อยๆ หมดไปจากชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี แม้ว่าที่ว่างของผืนนาจะยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่ก็ปรากฏชัดเจนว่าที่ว่างภายในยั้งหรือกะล่อ้มสำหรับเก็บรักษาผลผลิต ไม่มีการใช้งานอย่างสิ้นเชิงเป็นเวลานานแล้ว คงเหลือเพียงแต่พื้นที่ด้านล่างของกะล่อ้มสำหรับเก็บรักษาอุปกรณ์และเครื่องจักรกลเกษตรเท่านั้น (ดูภาพที่ 6 และภาพที่ 7)

ที่ว่างกับประเพณีการเลือกคู่ครอง

ถนอม คงยิมละมัย (สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2554) ได้กล่าวถึงพิธีหาคู่ของชาวลาวโซ่งว่า มีไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจหนุ่มสาวไม่ให้ประพฤติผิดหรือชิงสุกก่อนห่าม คนโซ่งถือว่าเรื่องเพศไม่ใช่เรื่องหยาบโลน ส่วนใหญ่ทำกันอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา แต่ก็ไม่ได้แสดงอะไรที่เป็นเรื่องลามกอนาจาร สาววัยรุ่นในแต่ละบ้านจะลงขงมาทำการเรียนตามประเพณีที่ได้ทุนและลาน หนุ่มในหมู่บ้านก็จะรวมกลุ่มแะเวียนเข้าไปพูดคุยกับสาวบ้านต่างๆ ในบริเวณนั้น เข้าบ้านนั้นออกบ้านนี้ ซึ่งก็ไม่ได้มีแค่กลุ่มเดียว บางครั้งก็เป็นหนุ่มต่างบ้านที่แะเวียนมาก็มีบ้าง แต่จะเป็นที่รู้กันว่าหากพูดคุยทำความรู้จักกับสาวคนไหนพอสมควรแล้ว ต้องเปิดโอกาสให้หนุ่มกลุ่มอื่นเข้าไปทำความรู้จักสาวนั้นด้วย เสมือนกับการทำตัวเป็นสุภาพบุรุษ โดยไม่มีการแก่งแย่งหรือทะเลาะวิวาทกัน ซึ่งถือว่าเป็นความงดงามอย่างหนึ่งของชาวลาวโซ่ง ดังนั้น ที่ว่างได้ทุนเรียนและลานบ้านซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน จึงเป็นที่ว่างที่สำคัญต่อประเพณีดังกล่าวอย่างมาก โดยนอกจากจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ในบางวาระโอกาสก็เป็นไปเพื่อการรักษาแบบแผนประเพณีที่สัมพันธ์กับที่ว่างนั้นด้วย ดังที่ ภัททียา ยิมเรวัต (2544) ได้กล่าวถึงประเพณีนี้ก่อนซึ่งมีลักษณะการใช้ที่ว่างบริเวณลานบ้านว่า ก่อนจะแต่งงานนั้นผู้ชายที่โตเป็นผู้สาวแล้วก็จะไปเที่ยวเล่นตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อหาคู่รัก เรียกว่า “ไปอิน” ตามธรรมเนียมไหนั้นเมื่อหญิงสาวอายุได้ประมาณ 13 - 14 ปี ก็จะไปเข้าเป็นนางรำที่เรียกว่า สาวแสะ ของหมู่บ้านหรือตำบล หรือจะเป็น สาวขับ ก็ได้ ยามที่หมู่บ้านมีงานมีการหญิงสาวเหล่านี้ก็จะมาพ้องมาขับก็จะเป็นโอกาสที่สาวๆ จะได้พบกับหนุ่มๆ สาวที่มาขับมาแสะนี้จะแต่งตัวสวยงาม เมื่อได้พบได้รู้จักกับผู้ชายที่มานั้นก็จะมานั่งขง (ลานบ้าน) ขับเพลงโต้ตอบเพื่อทำความรู้จักกัน

จากการสำรวจของผู้เขียนในเขตพื้นที่ อบต. เขาย้อย และ อบต. หนองปรัง พบว่าการใช้งานของพื้นที่ได้ทุนเรียนได้ปรับเปลี่ยนจากวิถีเดิมค่อนข้างมาก ปัจจุบันสวนครัวของบ้านซึ่งแต่เดิมอยู่บนตัวเรือนได้ถูกย้ายลงมายังชั้นล่างโดยจัดไว้ในพื้นที่ด้านหลังของได้ทุนเรียน นอกจากนี้ยังพบว่าในเกือบทุกบ้าน แม้ว่าจะยังมีเค้าโครงของตัวเรือนเดิม แต่ก็ได้เพิ่มพื้นที่ได้ทุนเรียนด้วยการแบ่งกันฝาห้องเพื่อใช้เป็นห้องนอนสำหรับสมาชิกในบ้านที่เพิ่มขึ้น อันเนื่องจากขาดแคลนทุนทรัพย์ในการปลูกเรือนหลังใหม่ พื้นที่บางส่วนถูกจัดวางสวนผักผ่อน เช่น แคร่ เก้าอี้ ม้านั่ง และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ส่วนต่อเนืองไปยังกล่อมหรือยั้งข้าว ได้ปรับเปลี่ยนเป็นที่จอดรถจักรกลเกษตร รถขนส่ง หรือรถยนต์ ตามฐานะของบ้านนั้นๆ และทุกบ้านจะมีห้องน้ำห้องส้วมที่ถูกสุขลักษณะ ทั้งที่ใช้พื้นที่บางส่วนของได้ทุนเรียน และที่แยกส่วนออกจากตัวเรือนหลักก็มีไม่น้อย (ดูภาพที่ 4 ภาพที่ 5 และภาพที่ 8)

นอกจากนี้ ลักษณะของการปลูกสร้างเรือนสมัยใหม่ ที่ยกพื้นเรือนสูงจากสัดส่วนของเสาคอนกรีตสำเร็จรูป เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ระนาบเหนือคิระของบ้านลาวโซ่งสมัยใหม่ เปลี่ยนแปลงจากที่เคยเป็นพื้นยกพอพื้นคิระเพียงเล็กน้อยกลายเป็นระนาบที่สูงและโอโถงขึ้น พื้นที่ได้ทุนเรียนถูกแบ่งกันเป็นห้องนอน ห้องน้ำ ห้องครัว ห้องเก็บของ บริเวณพักผ่อนหรือเพื่ินคอนกรีตยกระดับเพื่อแบ่งสัดส่วนการใช้งาน ทั้งยังพบว่าการปูพื้นชั้นบนด้วยพื้นไม้เข้ลิ้นหรือตีซนชิดแทนการปูฟากหรือพื้นไม้แวนร่องแบบเดิม ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า ประเพณีล้งสาว (ซึ่งเป็นวิธีการที่ชายหนุ่มจะบอกให้หญิงสาวทราบว่มาถึงแล้ว โดยใช้ไม้ล้งสาวขนาดพอดีท่อนแขน ด้านหนึ่งจะมีปลายแหลม เอาไว้สอดตามช่องฝ้านบ้าน ช่องพื้นหรือฟากเรือน บริเวณที่นอนของหญิงสาว เพื่อให้สัญญาณบอกสาวที่ไม่สะดวกลงขงหรือกำลังพักอยู่บนเรือนได้ทราบ) ก็ไม่อาจทำได้อย่างสะดวกอีกต่อไป เนื่องจากระดับท้องพื้นชั้นบนที่สูงชันมาก และไม่มีช่องฝ้านบ้าน ช่องพื้นหรือฟากเรือนในลักษณะเดิมเหลืออยู่ (ดูภาพที่ 9)

อีกประการหนึ่งคือ ด้วยค่านิยมในการปลูกสร้างเรือนที่มีรัวรอบขอบชิดเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้น กลายเป็นนัยะที่บ่งบอกลักษณะของการอนุญาตและไม่อนุญาตให้เข้าถึงพื้นที่ขงหรือลานบ้านนั้นๆ สังเกตได้จากหลายๆ กลุ่มเรือนในเขต

อบต. เขาย้อย และ อบต. หนองปรัง มีการแบ่งกันอาณาเขตและบริเวณบ้านด้วยรั้วทึบ มีประตูทางเข้าที่มีมิดชิดและทำขึ้นจากวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ สะท้อนลักษณะการใช้ชีวิตที่มีความเป็นปัจเจกมากยิ่งขึ้น พื้นที่ช่วงหรือลานบ้านที่ใช้ตากผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ได้ลดบทบาทลงและหันไปใช้ที่สาธารณะที่มีบริเวณกว้าง เช่น ลานตากข้าว ลานอเนกประสงค์ของ อบต. หรือแม้แต่ลานโดยรอบบริเวณศาลาชุมชน และการละเล่นต่างๆ ในประเพณีลาวโซ่งที่เคยปฏิบัติในบริเวณลานบ้าน นิยมไปใช้พื้นที่อเนกประสงค์ส่วนกลางของชุมชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งมักเป็นไปเพื่อการสาธิตหรือแสดงความงดงามทางวัฒนธรรมแก่บุคคลภายนอกตามวาระโอกาส ดังที่ สนั่น โพโค (สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2554) ได้ให้ข้อมูลว่า ประเพณีลงขวงได้เริ่มเลือนหายไปจากชุมชนลาวโซ่งตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา เนื่องจากคนวัยหนุ่มสาวมีโอกาสพบปะไปมาหาสู่มากขึ้นตามวิถีการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ คงเหลือเพียงการแสดงสาธิตประเพณีลงขวงในงานเทศกาลประจำปี หรือเพื่อให้ความรู้แก่ผู้สนใจศึกษาวัฒนธรรมลาวโซ่งเท่านั้น แม้ว่ายังพบการใช้งานพื้นที่ช่วงหรือลานบ้านปรากฏให้เห็นบ้าง แต่ก็เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ ในบริบทใหม่ด้วย โดยเฉพาะประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ การทำขวัญนาคก่อนอุปสมบท เป็นต้น

จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีกับการใช้ที่ว่างดังกล่าว ทำให้มีความเป็นไปได้ว่า รูปแบบวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการปรับตัวในบริบทใหม่ มีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน กลุ่มเรือน และลานบ้าน ส่งผลให้ประเพณีในการเลือกคูครองของชาวลาวโซ่งซึ่งใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน กลุ่มเรือน และลานบ้าน เริ่มจางหายไป ข้อสังเกตหนึ่งนอกเหนือจากปัจจัยด้านกายภาพที่เปลี่ยนแปลงแล้ว วิถีการดำรงชีพในบริบทใหม่โดยเฉพาะช่วงวัยรุ่นและวัยทำงานที่ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรม ไปสู่แหล่งงานภาคอุตสาหกรรมหรืออาชีพอื่นๆ เป็นปัจจัยทางสังคมที่ผลักดันให้ประเพณีการเลือกคูครองลดบทบาทและความสำคัญลง และส่งผลต่อเนื่องไปยังรูปแบบการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือนและลานบ้านที่แปรเปลี่ยนไปพร้อมๆ กันด้วย

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนด ทิศทางการดำเนินชีวิต การดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ และระบบการพึ่งพาอาศัยกันแบบเครือญาติ พบว่าได้สะท้อนพัฒนาการของชุมชนลาวโซ่งผ่านลักษณะทางกายภาพ และการแปรเปลี่ยนของที่ว่างที่แตกต่างจากในอดีตอย่างชัดเจน อาทิ รูปแบบของการปลูกสร้างเรือนที่มีรั้วรอบขอบชิด การก่อสร้างเรือนด้วยวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ สัดส่วนของเรือนที่ยกพื้นชั้นบนสูงขึ้น การปรับเปลี่ยนต่อเติมพื้นที่ใต้ถุนเรือน เพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอยที่เพิ่มมากขึ้นของครอบครัวขยาย ฯลฯ

นอกจากการแปรเปลี่ยนทางกายภาพของที่ว่างแล้ว รูปแบบการดำรงชีวิตในสังคมชนบทสมัยใหม่ที่มีความเจริญในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น มีส่วนไม่น้อยต่อการเปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวลาวโซ่งโดยเฉพาะวัยรุ่นและวัยทำงาน ซึ่งได้ปรับตัวจากชุมชนเกษตรกรรมแบบยังชีพไปสู่ชุมชนเมืองและภาคอุตสาหกรรม ผลผลิตจากการทำนาปลูกข้าวส่วนใหญ่ส่งตรงไปจำหน่ายให้แก่โรงสี มีเป็นส่วนน้อยที่เหลือเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ที่ว่างในยุ้งหรือกะล่อมสำหรับเก็บรักษาข้าวจึงไม่มีความจำเป็นในการใช้งานหรือบ้างก็ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงลาวโซ่งในสังคมชนบทสมัยใหม่ มิได้ต้องการที่ว่างใต้ถุนเรือนและลานบ้านเพื่อการพบปะทำความคุ้นเคยในประเพณีการเลือกคูครองตามแบบแผนดั้งเดิม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนมาสู่การแปรเปลี่ยนของที่ว่างดังกล่าว จึงส่งผลให้ประเพณีและพิธีกรรมส่วนหนึ่งที่อาศัยที่ว่างใต้ถุนเรือน ที่ว่างระหว่างกลุ่มเรือน และลานบ้าน โดยเฉพาะประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ดีกินดี และประเพณีการเลือกคูครอง ลดบทบาทความสำคัญลงและมีแนวโน้มที่จะเลือนหายไปในที่สุด

ภาพที่ 1 : ภาพถ่ายทางอากาศแสดงสภาพแวดล้อมของชุมชนลาวโซ่ง ตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : Available from : <http://maps.google.co.th>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 30 ก.ค. 54.

ภาพที่ 2 : ภูมิประเทศกับสภาพบ้านเรือนและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำประเทศเวียดนาม

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศุทธิ โพธิ์ไทร วันที่ 10 ธ.ค. 2553

ภาพที่ 3 : ทิวทัศน์ทุ่งนาเมื่อมองจากบริเวณทางเข้าบ้านหนองเข้ ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศุทธิ โพธิ์ไทร วันที่ 29 ม.ค. 2554

ภาพที่ 4 : บริเวณขวงหรือลานบ้าน กลุ่มบ้านนางแสง หวนระลึก เลขที่ 68, นายอุบล อยู่แทน เลขที่ 77/4 และนายสมัย รอดดี เลขที่ 77/2 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6 (เรียงตามลำดับจากซ้ายไปขวา)

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศุทธิ โพธิ์ไทร วันที่ 9 ก.พ. 54

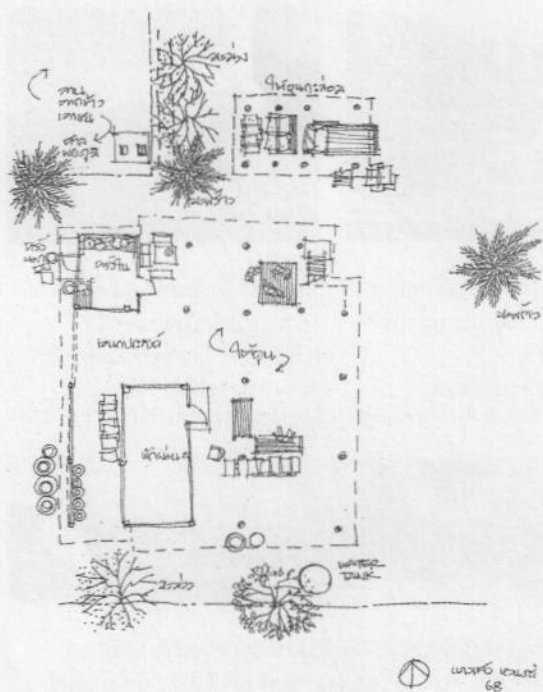
ภาพที่ 5 : บริเวณขวงหรือลานบ้าน กลุ่มบ้านนายอุบล อยู่แทน เลขที่ 77/4, นายสมัย รอดดี เลขที่ 77/2 และนางแสง หวนระลึก เลขที่ 68 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6 (เรียงตามลำดับจากซ้ายไปขวา)

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศุทธิ โพธิ์ไทร วันที่ 9 ก.พ. 54

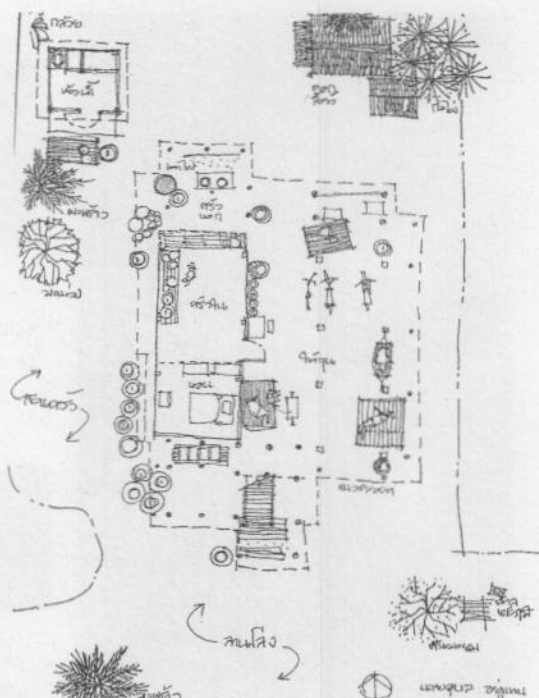
ภาพที่ 6 : ลักษณะการใช้พื้นที่ได้ทุนเรือน บ้านนายสมัย รอดดี เลขที่ 77/2 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศุทธิ โพธิ์ไทร วันที่ 9 ก.พ. 54

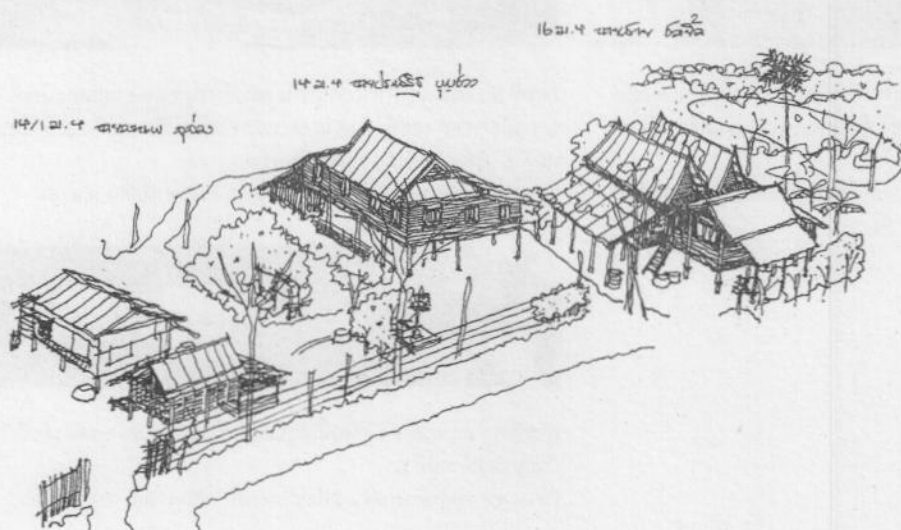
ภาพที่ 7 : ผังการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน บ้านนางแสง หวนระลึก เลขที่ 68 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายสุรติ โพธิ์โพธิ์ วันที่ 9 ก.พ. 54

ภาพที่ 8 : ผังการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน บ้านนายอุบล อยู่แทน เลขที่ 77/4 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายสุรติ โพธิ์โพธิ์ วันที่ 9 ก.พ. 54

ภาพที่ 9 : กลุ่มเรือนในลักษณะครอบครัวขยายของชาวลาวโซ่ง บ้านนายมานพ ลู่วง, นายประเสริฐ บุญช่วง และนายสาย ขมยี่ม บ้านหนองปรัง หมู่ที่ 4 (เรียงตามลำดับจากซ้ายไปขวา)

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายจุฑพล ยิ่งคุเวช วันที่ 9 ก.พ. 54

บรรณานุกรม

- กาญจนา นาคสกุล, โลกทัศน์, เข้าถึงเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2554.
แหล่งที่มา : <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=223>
- ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ. คติความเชื่อและระบบสังคมซึ่งสัมพันธ์กับ
เรือนและการอยู่. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2548.
- ประยุทธ สืบอารีพงศ์. ไขคอนมะนาว : วิถีชีวิตชุมชนไทยทรงดำ
บ้านคอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี. นครปฐม :
เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป, 2552.
- ภัททิยา อิมเวรัตน์. ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์, 2544.
- ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. ข้อมูลและประวัติไททรงดำ (ลาวโซ่ง). ศูนย์วัฒนธรรม
ไททรงดำ อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี. น.ป.ท. : น.ป.ป.
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2540.
- ยุทธศักดิ์ ชมแสน, เกียรติกร ศรีพงษ์ และสมชาย พรหมโคตร. ผู้ไทเวียดนาม.
สกลนคร : สมศักดิ์การพิมพ์, 2551.
- วีระ อินพินิจ และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โลกของชาวไทดำ :
ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำใน
ไทยกับในเวียดนาม. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- ศรันย์ สมันตรัฐ และคณะ. โครงการวิจัยย่อยที่ 6 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ลุ่มน้ำเพชรบุรี ในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และ
พัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างลุ่มน้ำเพชรบุรี. กรุงเทพฯ : คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2550.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). ความเป็นไท/ความเป็นไท/
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ : ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. 2545. ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไทย สาธารณรัฐ
สังคมนิยมเวียดนาม. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ. ไทดำ ไทขาว ไทแดง และไทเหลือง :
อัตลักษณ์เปิด อัตลักษณ์ปิด. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์
วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.
- อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1
การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของ
กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : 21 เซนจูรี, 2553.
- อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท. กรุงเทพฯ : คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.
- Google Inc. 1998. แผนที่ ด.หนองปรือ อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี (Online).
แหล่งที่มา : <http://maps.google.co.th> (2011, July 30)
- สัมภาษณ์ ดนอม คงอึ้งมัย, เจ้าของฟาร์มไก่พันธุ์บ้านดนอมและชาวลาวโซ่ง,
29 มกราคม 2554.
- สัมภาษณ์ สนั่น ไพโค, ผู้ประกอบพิธีศพและชาวลาวโซ่ง บ้านหนองปรือ,
28 มกราคม 2554 และ 23 กรกฎาคม 2554.
- สัมภาษณ์ นางแอ, ชาวไทดำในท้องถิ่นบ้านหม้อ จังหวัดเขินลา ประเทศ
เวียดนาม, 10 ธันวาคม 2553.
- สัมภาษณ์ นายหัก, ชาวไทดำในท้องถิ่นบ้านหม้อ จังหวัดเขินลา ประเทศ
เวียดนาม, 10 ธันวาคม 2553.
- สัมภาษณ์ หยด จอกดม, ผู้อาวุโสชาวลาวโซ่ง บ้านหนองจิก, 29 มกราคม
2554.

The Vision of Lao Song in a New Context : Space Adaptation and Tradition Disappearance

Sarut Phosai

Faculty of Architecture, Kasetsart University

Abstract

The purpose of this research is to understand the relationship of the utilization of space associated with the tradition of Lao Song and its changing patterns in the local or folk cultural landscape as a result of adaptation to a new context. The scope of study focuses on Lao Song or Tai Dam community of Khao Yoi district in Phetchaburi province, which is believed to be the first settlement of the Lao Song people in Thailand. The data was collected from document research, field survey and in-depth interviews, including an analysis of the tendency and the possibility of adaptation to a new context, using partial information from the original community in Vietnam.

The preliminary study discovered changing patterns of house building and increased functionality of the ground floor and courtyard space of a house to accommodate additional activities. New lifestyles in the modern rural society with growing development and income lead to the decline of customs and rituals traditionally organized in such spaces, including traditions related to well-being and mate selection customs. The results of this preliminary study can be used as a tool to search for patterns of spatial utilization in other manners that are affected by the adaptation of the Lao Song ethnic group in the new context.

Keywords : Settlement Context, Folk Cultural Landscape, Space, Tradition, Lao Song